

Interview

A Conversation with Toyin Falola on the future of Yoruba Language¹

Oyesina Fadare

Ibadan, Nigeria

oyesinafadare@gmail.com

OF: Èdè Yorùbá ní àkókò yìí tí n ló sí òkun ìgbàgbé, níbo ni ọ̀rọ̀ yìí tí wọ̀ wá?

TF: Hmm, ibèèrè tó ẹ̀ kókó tó ẹ̀ pàtàkì tó n kọ̀nì lóminú rée. Lotitọ, èdè abínibí wa Yorùbá ti n parun, àwọn oun tó sì fàá pọ̀ lópọ̀lópọ̀. Àkókò ni ipò ti èdè Gẹ̀ẹ̀sì ní orílẹ̀ èdè wa Nàìjíríyà. Ipò yìí jẹyọ̀ lati ipa ijọba àwon Bìrìtìkọ̀ lóriwa kí a tó gba òminira ati àwon funfun tí wọn gbé ìmọ̀ ẹ̀sìn wá. Àwọn wọ̀nyí ni wọn kọ̀kọ̀ gbé ẹ̀sìn ìgbàgbọ̀ ati ẹ̀kọ̀ mọ̀ọ̀kọ̀ mọ̀ọ̀ka. Wọn bèrẹ̀ síní ma kọ̀ àwọn ará Yorùbá ni èdè Gẹ̀ẹ̀sì ní ilẹ̀ iwé sùgbọ̀n a kò lè so wípé wọn ẹ̀ eyí ki èdè Yorùbá lè parun. Ídí tí mo fi sọ eyí ni wípé àwọn tí wọn gbé ẹ̀sìn ìgbàgbọ̀ yìí wá naa ló ẹ̀ ìgbìyànjú lori bí èdè Yorùbá ẹ̀ kókó di kí kọ̀ sí lẹ̀.

Nígbà tí àwọn Bìrìtìkọ̀ dé lati wá ma ẹ̀ ijọba amúnisìn, ìjọba àtòkèrèwá lẹ̀yìn tí owò amúnisẹ̀rú dé ọ̀pin, èdè Gẹ̀ẹ̀sì yìí ni wọn fi n darí wa. Oun ti wọn fi n kọ̀ àwọn omọ̀ Yorùbá tó jẹ̀ akẹ̀kọ̀ ní ẹ̀kọ̀; oun ni wọn fi n ẹ̀ etò ọ̀fin, oun naa sìni wọn fi ẹ̀ etò kàràkàtá. Èyí tùmọ̀ sí wípé ẹ̀nikẹ̀ni tó bá fẹ̀ rí ọ̀wọ̀ mun nígbà naa gbọ̀dọ̀ le sọ èdè Gẹ̀ẹ̀sì. Èdè Gẹ̀ẹ̀sì yìí rí iha pàtàkì yìí gba nítorípé oun ni èdè tó pa gbogbo wa pọ̀ nígbà naa torí gẹ̀gẹ̀ bí gbogbo wá ẹ̀ mọ̀, oríshíríshí ati ọ̀pọ̀lópọ̀ èdè abínibí ni o wá ni orílẹ̀ èdè Nàìjíríyà. Àti ìgbàyi ni èdè Gẹ̀ẹ̀sì ti jẹ̀ gába lóri àwon èdè abínibí wa.

Ohun mírán tó n mú ìparun bá èdè Yorùbá ni àwọn ijọba wa. Lẹ̀yìn tí a gba òminira, èdè yìí sì wá pẹ̀lu wa títí di oní. Ipò gíga tí o wá nọ̀ni o sì wá. Oun ni èdè ìdarí ijọba, oun ni èdè ọ̀fin wa. Kó dà iwe ọ̀fin tó ga jùlọ̀ ní ilu wa èdè Gẹ̀ẹ̀sì ni wọn fi kọ̀. Ni tootọ̀, o ma sọ̀ro fún ijọba àpapọ̀ láti mú èdè kan soşo nínu oríshíríshí ede to n be ni ilu wa, eyi lo faa ti èdè Geesi ti ko je ti eya kankan fi jẹ̀ aayọ̀ wọn. Sùgbọ̀n àwọn adarí ní ìpínlẹ̀ tó jẹ̀ ti Yorùbá

¹ . This essay was originally published in *Gbélégbó* a Yoruba weekly magazine issue of March 23-29, 2020.

lè ṣe àwọn nnkan tó le mú àgbega bá èdè Yorubá. Bí òwe àwọn baba wa, tí ọ̀rọ̀ bá kan ọ̀kè tó kan ilẹ̀, ó ní ibi kan à n gbe sí. Àwọn olórí ilẹ̀ Yorubá gbòdò mò pé àì fún lí lo èdè Yorubá ní ipò tí yanranti nínu ìṣejobà kò jẹ́ kí ó wun ará ilú láti máa lo. Ede Geṣi ti di èdè àpapandodo fun aseyori ní orílẹ̀ èdè wa.

Yatò sí ijoba, àwọn obi naa ní nnkan ṣe pelu ọ̀rọ̀ tó wà nilẹ̀ yi. Àwọn obi ayé ọ̀de oni kii sọ èdè Yorubá si awon omọ wọn. Wọn ní igbagbo pé èdè abinibi ma ṣe akoba fun mimọ èdè Geṣi; ati wipe Geṣi si ṣe pataki ju èdè abinibi lo. Iha tí wọn kọ sí èdè abinibi kò da rara; wọn rí bii ede ara oko. Wọn gbagbo pe ti omọ bá ti mọ èdè Geṣi, ó ti kogo ja; kò sí ipò tí kò lè dé ní ayé. Ilẹ̀ iwe to n ko omọ ni ede Geṣi ni kan ni won ma n fẹ ran awon omọ wọn lo. Gbogbo eero buruku wonyi ni won fi si awon omọ ninu ti won o si ma dagba lati korira èdè abinibi. Eyi lo fa ti èdè Yorubá fi n re kotò. Oosa tí a n bo tí a kò fi han omọ, se iparun re o ma kan dede?

Àwọn tí mo tún ma ní wọn ṣe okunfa iparun èdè abinibi bí i Yorubá ni àwọn olukò ati oludasile ile iwe. Lati eko ibere ni wahala yii ti fi oju han. Èdè Geṣi ni olukò ma n lo fun opolopo awon imo eko. Iye akoko ti won fi n ko èdè Geṣi ju akoko ti won fi silẹ fun èdè abinibi lo ni ilopo ilopo. Kò da ese nla ni ti akẹkọ bá n sọ èdè Yorubá.

OF: N jẹ ọna abayo wa fun atunse?

TF: Bí mo ṣe sọ sí waju, tí ọ̀rọ̀ bá kan ọ̀kè tó kan ilẹ̀, ó ní ibi kan à n gbe sí. Ọ̀nà abayo wa; ó sì pọ̀. Èdè Yorubá jẹ èdè tó rewa ganan. Ó sì jẹ èdè tó ni opolopo eeyan. Ní Afirika lasanan, awon Yoruba wa ni Yoruba wa ni Naijiriya, Benin, Togo, Ghana, Cote d'Ivoire ati Seirra Leone. Iye eeyan to je omọ bibi Yoruba ni apapo ni Afirika ju miliyonu lona aadota lo; Naijiriya si ni o ni Yoruba to poju ni tori pe million miliyonu lona ookanlelogoji ni Yoruba to wa ni Naijiriya ni ka. Kò mò sí Afirika ni kan. Yorubá tun jẹ iran, èdè ati asa to gbajumo laarin awon eniyan dudu ni ile okere bi i Brazil, Venezuela, Cuba, Trinidad ati Tobago, Haiti ati bebebe lo. Asa Yorubá, paapaa awon to ni se pelu esin abalaye, wa lara awon asa ti a le ri ni awon ile okere wonyi. Bakanaa ewe awon asa ajemesin yii tun wonpo ni ilu Amerika ati ni awon ibomiran.

Àkọkọ nipe kí a tún ero tí a ní nipa Yorubá ṣe. Kí a bere sí ní ma rí èdè wa bí nnkan pataki. Kí a gbaju mọ gbogbo awon ilu wonyi ti Yoruba wa, kí a bere sí ní ma polongo lilo èdè Yorubá, kí a ma loo nínu ilẹ̀ ati ní ọ̀de. Èdè Yorubá, gege bi i awon èdè abinibi Afirika yoku, ki i èdè ara oko. Tí a kò bá loo, yoo parun ni. Kí a bere sí ní ma fẹ ran asa ati ise lati ibi wíwá imọ nipa awon babanla wa ati ki ko lati ara igbesiaye won. Asa ati ise kuro ni awon eyi ti a le fi oju ri bii imura, isegun pelu ewe ati egbo, ise ona ati

bẹ̀ẹ̀bẹ̀ẹ̀ lọ; ọ́ tún ẹ̀kú sí àwọn èyí tí a kò lè fi ojú rí bii ọ̀wẹ, ewi, orin, akanlò èdè, i jo, i tan, aré, i kinni ati awon opolopo miran. Ko da asa ai fojuri po ju asa afojuri lo; asa ai fojuri si ni opomulero asa afojuri.

I joba ni lo lati gbe li lo Yoruba ati awon ede abinibi miran laruge ki awon asa ai fojuri (ti a tun le pe ni asa afarase tabi abarape) wa ma ba parun. A imaa lo ede abinibi eni loorekoore maa n pa awon asa ai fojuri ni. Bi ko ba si si asa ai fojuri, otu bante ni ede abinibi yo di. E je ki n so oju abe ni i ko, ai lo Yoruba ti se akoba lopolopo fun awon asa ai fojuri wa. A oo ri iru eyi naa pelu awon ede abinibi miran ni Nai jiriyati jakejado Afirika. Eyi ni o faa ti a ko fi ni itesiwaju ninu imo ati ilo sayensi, imo ero, isegun, ekọ imo i jinle ati beebee lo. Ede li lo ma n sise pelu awon asa ai fojuri ni lati gbe irori, imo ati oye ti yoo se anfan fun awujo kale ni. Eyi ni wipe bi a se n lo ede Geesi ju ede Yoruba lo beeni awon asa ati ise ai fojuri wa n parun; ko si seesa ki a mu asa ai fojuri ede kan wonu ede miran. Oro wa wa da bi ti ikun to n je ogede to n re di; ko mo pe ohun ti o dun ni o n pa ni. Gbigbe Geesi kari ti a gbe kari; ti a n so fatafoto; ti o rorun fun wa lati ko ati lati ka ju ede abinibi wa lo, ewu nla ni fun wa. Ati gbagbe owe Yoruba to so wipe oko ki i je ti baba tomoko ma nii aala. Fun i di eyi i joba ni lati se ofin to le mun ki awon ile iwe ati oluko maa ko awon omo ile iwe ni ede Yoruba. ki won si ripe won tele awon ofin naa. Ki ijoba maa na owo le awon orisirisi eto to n fa idagbasoke fun ede Yoruba ki eyi le ma wu awon eyan lori pe anfan n be nibi lilo ede wa.

Awon obi naa ni lo lati tun ero won pa. Ki won ma so ede Yoruba si awon omo won lati kekeré. Ede Yoruba ko le di ede Geesi lowo; ko da, won yoo tun ran ara won lowo ni. Awon oluko ati oludasi le ile iwe naa gbodo ma se ati leyin fun li lo ede Yoruba. Ki won se afikun fun akoko ati iye igba ti awon omo n ko ede Yoruba ni ile iwe. Ki won ma se apero ati apeso ni ede Yoruba. Ki won fi aye si le fun ki ko ati ki ka ni ede Yoruba. Ki won si fi orisirisi asa Yoruba sinu eto ekọ ati idaraya ile iwe won. Bakan naa ewe, ki awon oludasi le ile iwe ri pe awon to ni imo Yoruba daadaa ni awon gba gegé bi oluko; ki i fun ekọ ede Yoruba ni kan sugbon fun gbogbo eka ekọ.

OF: Kini ohun ti a le e sa loogun ki ewe iwoyi ni i fe si ede abinibi won?

TF: Ti a ba gunyan ninu ewe; ti a sebe ninu epo epa, eni ma yo a yo; eni o ni yo ni ko ni yo. Awon ewe gbodo mo anfan ki ko i ha to da si ede Yoruba. Pelu awon oro ti a ti so siwaju, o gbodo ye awon ewe wa bayi i wipe ede Geesi ko ni ami idagbasoke rara; ede kan ko si ju okan lo. I di ni yi ti awon agbalagba fi ma n so wipe ko si ede ti Olurun ko gbo.

Awon ewe ni lati mo wipe awon ni yoo di obi ati adari ni ojo iwaju, nkan ko si gbodo ti ori won di olukumu. Eyi ti o ba ri pe siso, ki ka ati ki ko

Yorubá toun mēhẹ́ ní nù àwọn èwè ní láti sa ipá láti ẹ̀ atúnṣe; i jáfara léwu. Bí a ẹ̀ ní àwọn ètò fún dí dágára nínú èdè Gẹ̀ẹ̀sì nàà ni a ní wọn fún èdè Yorubá. Kí àwọn èwè lo àwọn ànfàní wònyí.

OF: Ipa wo ni àwọn òbí, ile-iwe àti ijòba lè ko lóri ọ̀rọ̀ yíí?

TF: Nnkan tí a ti n sọ̀ bọ̀ ni yí.

OF: A gbọ̀ pé àwọn fásitì kan ni òkè òkun yàn èdè Yorubá láàyò láti sọ̀ àti láti fi ẹ̀ ẹ̀kọ̀ ìmọ̀ ìjìnlè, ihà wo lè kó sù eyi?

TF: Ó da, kó da ó tún wúni lóri pé ede Yorubá ẹ̀ pàtàkì sí wọn. Wọn ẹ̀yí kí wọn lè ma bá wa sọ̀rọ̀ tí nnkan bá gbé wọn wá sí ilẹ̀ Yorubá. Èyí fi yéwa wípé tí àwa tí a ni èdè tí a kò bá kọ̀ awọn ọ̀mọ̀ wa tí èdè nàà sì paré ní awujọ̀ wa, àwọn ará òkè òkun wònyí bí orílẹ̀ èdè Amẹ̀ríkà ni yóò pada kọ̀ ọ̀mọ̀ Yorubá ní èdè wọn ní ọ̀jọ̀ ọ̀la.

OF: Kò sí fásitì kankan ní Nàì jíríyà tó gbà ọ̀jògbọn Yorubá láàyè láti kọ̀ ẹ̀kọ̀ àpilẹ̀kọ̀ fún àga ọ̀jògbọn ní èdè abínibí, kí ló fà eyi?

TF: Ohun tó fa eyi ni pé àwọn fásitì Nàì jíríyà gbagbó pé èdè Gẹ̀ẹ̀sì ma fún akosilẹ̀ nàà ní ayè láti dé ibi gíga. Sùgbọn kò yẹ kí ó rí bẹ̀; o yẹ kí ànfàní wa, kó da o yẹ kí o pa dandan láti kọ̀ ẹ̀kọ̀ àpilẹ̀kọ̀ ní èdè abínibí paapaá júlo ní ẹ̀ka ìmọ̀ èdè abínibí nàà bí i Yorubá. Àwọn akẹ̀kọ̀ ní ẹ̀ka ìmọ̀ yí nàà gbọ̀dò ní igbaláyè láti ẹ̀ ẹ̀sẹ̀ iwadì wọn ní èdè Yorubá. Èyí kò tumọ̀ sí wípé kí a fi oju da àìpọ̀jú oṣuwọn ní nù Gẹ̀ẹ̀sì nu; wọn gbọ̀dò mọ̀ èdè yí nàà dáadàa Ànfàní tó wá níbi ẹ̀sẹ̀ ẹ̀kọ̀ àpilẹ̀kọ̀ ni èdè abínibí wa tí a kò fojú sí nipé tí irú awọn akosilẹ̀ bẹ̀ bá wún awọn aláwò funfun, wọn ma san owó iyebíye fún irú ẹ̀ni nàa láti tu sí èdè Gẹ̀ẹ̀sì. Èyí a tún ẹ̀ itẹ̀síwájú fún ede wa. Bí ẹ̀ni wípé à n ta ara wa lópò ni lí lo Gẹ̀ẹ̀sì láti ẹ̀ ẹ̀kọ̀ àpilẹ̀kọ̀ ní ẹ̀ka ìmọ̀ èdè abínibí.

OF: Njé oko ẹ̀rú èdè ẹ̀lẹ̀ẹ̀kẹ̀jì kọ̀ n eléyi?

TF: Tí a kò bá bèrẹ̀ sí ní má sa ipá wa lóri lí lo èdè wa, ó ẹ̀eṣe kí omí tẹ̀yìn bọ̀ igbín lẹ̀nu. A ní ló láti sọ̀nú kí a má ba sọ̀nu; kí a má dì ọ̀mọ̀ tó n fi ọ̀wọ̀ oṣì júwe ilẹ̀ babá rẹ̀.